

OBDOBJE OD 1929 DO 1941

JESENICE IN SVET

V Evropi se je krepil nacionalizem – ukinjali so svobodo tiska in parlamente, uvajali so diktature. Nacistična Nemčija je priključila Avstrijo, kjer so bili pod udarom koroški Slovenci.

Tudi Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev se je soočala s političnimi, nacionalnimi in gospodarskimi problemi. Leta 1929 je kralj Aleksander Karadjordjević razpustil parlament in uvedel diktaturo, vso oblast je združil v svojih rokah. Kraljevino SHS so preimenovali v Kraljevino Jugoslavijo. Trg Jesenice oziroma Murova je bil do začetka 20. stoletja majhen kraj z močno razvitim vaškim jedrom pod hribom Mirca. Postajal je vse pomembnejše šolsko in upravno središče, ki so se mu priključila naselja Plavž, Sava, kasneje še Podmežakla in Slovenski Javornik. Leta 1929 so bila vsa ta naselja z dekretom kralja Aleksandra združena v mesto Jesenice.

Kralju so pred Državno narodno šolo postavili doprsni kip (fototeka GMI)

INDUSTRIJA IN OBRT NA JESENICAH PRED 2. SVETOVNO VOJNO

Najpomembnejše podjetje v mestu je bila železarna Kranjske industrijske družbe. Vsaka jeseniška družina je imela svojca, ki je bil zaposlen v železarni ali bil povezan z njo.

Cvetela so majhna in srednje velika podjetja, ki so se ukvarjala z najrazličnejšimi dejavnostmi. Obstajali so tudi štirje hoteli: Paar, Triglav, Pošta in Novak.

S povprečno plačo si je lahko obrtnik ali delavec privoščil osnovna živila, težje slanino in sladkor. Za večino sta bili kava in salama nedosegljivi.

Andrej Čufer v svoji delavnici pred drugo svetovno vojno. Bil je najuspešnejši jeseniški trgovec (fototeka GMI)

ŠOLSTVO

Na Jesenicah sta bili dve narodni šoli: deška in dekliška. Obe sta bili nastanjeni v stavbi današnje Gimnazije Jesenice. Posamezni oddelki so šteli od 42 do 48 učencev. Učenci so lahko po zaključku četrtega razreda odšli na štiriletno meščansko šolo. Državna meščanska šola dr.

Razstava malih živali

V telovadnici meščanske šole so leta 1936 pripravili prvo razstavo malih živali. Rejci so razstajali predvsem golobe in kokoši. Razstava malih živali je vsako leto na OŠ Prežihovega Voranca.
(fototeka 1936, GMI)

Franceta Prešerna je bila v stavbi današnje kemične čistilnice. Šolanje se je zaključilo z maturo, ki je odpirala možnost za odhod na učiteljske in na obrtne strokovne šole. KID je imela svojo vajeniško šolo.

ZDRAVSTVENA OSKRBA

V Bolnišnici bratovske skladnice Kranjske industrijske družbe so odprli protituberkulozni dispanzer, v katerem so opravljali preventivne preglede prebivalstva in bolnike napotili na zdravljenje na Golnik. V jeseniški bolnišnici so nudili pomoč poškodovancem, bolnikom z raznovrstnimi obolenji in nosečnicam. Večina mater je rojevala doma, izjemoma v bolnišnici.

Ali ste vedeli:

Na Jesenicah je leta 1919 dobila prvo službo Angela Boškin, prva diplomirana skrbstvena in medicinska sestra na Slovenskem.

ŠPORT

Na Jesenicah je nastala močna generacija alpinistov, smučarskih tekačev in smučarjev, ki se je ponašala s prvenstvenimi vzponi v domačih gorah ter dosežki na Triglavskem smuku, državnih prvenstvih in na olimpijskih igrah.

Drsanje

Silva Palme (foto: Tovarniški vestnik, 1938)

Med zimskimi športi je bilo priljubljeno drsanje. V umetnostnem drsanju je blestela Silva Palme, ki je postala državna prvakinja. Na Jesenicah so bila naravna drsališča v parku Hrenovica, za Sokolskim domom, za Delavskim domom pri Jelenu in na nogometnem igrišču Podmežaklo. Tik pred drugo svetovno vojno se je pri nas pojavil tudi hokej.

Jesenice – kulturni center Gornjesavske doline

Že konec 19. stoletja so delavci postali glavni oblikovalci jeseniškega javnega in kulturnega življenja.

V času med obema vojnama so bile, tako po številu kot tudi po kvaliteti, najmočnejše sekcije pihalnih godb, ki so delovale v okviru jeseniških kulturnih društev. Na Jesenicah so v tem času delovali naslednji godbeni sestavi: Krekova, Kovinarska in Sokolska godba.

Takoj za godbenimi sestavi pa je bila tako po priljubljenosti kot pomembnosti gledališka dejavnost. V času med obema vojnama so na Jesenicah delovali trije gledališki odri: sokolski, Krekov in delavski.

Kovinarska godba SMRJ ob praznovanju 1. maja 1936 (fototeka GMI)

1941–1945

Jesenice v vihri 2. svetovne vojne

Na cvetno nedeljo, 6. aprila 1941, so v zgodnjih jutranjih urah nemška letala bombardirala Beograd, glavno mesto Kraljevine Jugoslavije. Namesto lepih kavarn, stanovanjskih stavb in modernih industrijskih obratov so na Jesenicah začeli graditi zaklonišča.

Nekateri Jeseničani, ki se niso strinjali z okupatorjevo politiko, so se zatekli v bližnje gozdove, kjer so se začeli povezovati v odporiško gibanje – Osvobodilna fronta. Partizani so začeli z gverilskimi napadi na sovražnikovo infrastrukturo. Uničevali so mostove, železniške proge in električno napeljavo za jeseniško železarno. Okupator je na napade odgovarjal z ukrepi proti civilnemu prebivalstvu. Največkrat s streljanjem talcev.

Ali ste vedeli:

Prvih pet talcev na Jesenicah so ustrelili 4. septembra 1941 na Koroški Beli. Ustreljeni so bili Franc Podgornik, Albin Šavli, Franc Frelj, Ludvik Stražišar in Karol Kragolnik.

ŽELEZARNA V ČASU 2. SVETOVNE VOJNE

Železarna je delala za nemško oborožitveno industrijo. Pomanjkanje delovne sile je reševala s prisilnimi delavkami in delavci iz Rusije, Ukrajine, Poljske, Francije in Italije. Za njih so v Podmežakli zgradili delovno taborišče.

ŠOLSTVO

V času nemške okupacije so slovenske učitelje izgnali in nastavili nemške. Učni jezik je bila nemščina. Ponemčevali so tudi imena in priimke: France je postal Franz, Mirko Friedrich, Neža pa Agnes.

OBDOBJE OD 1945 DO 1991

OBLAST V ROKAH ENE STRANKE

Po vojni so volilno pravico dobile tudi ženske. Ves sistem je bil naravnano tako, da je na prvih volitvah zmagala lista ljudske fronte

Bombardiranje Jesenic

Gospodsvetska ulica na Jesenicah, 1. 3. 1945

(fototeka GMJ)

Anglo-ameriška letala so 1. 3. 1945 silovito napadla zelo pomembno jeseniško železniško križišče. Zaradi nemške protiletalske obrambe so morala bombe odvreči na veliki višini, zato niso padale samo na železnico, ampak tudi na številne okoliške hiše.

Peklenski stroj

Leta 1944 je med poukom eksplodirala nastavljena bomba – pekleni stroj, ki je močno poškodovala šolo, ubila sedem učenk in učiteljico. (fototeka GMJ)

Vsak šolar je bil sprejet med Titove pionirje (fototeka GMJ)

s člani komunistične partije. Na vseh kasnejših volitvah so kandidirali le člani te stranke.

DRŽAVNA LASTNINA

V prvih povojnih letih je zaradi nizke proizvodnje, vojne škode in suše vladalo splošno pomanjkanje. Oblast je želela uravnavati celotno gospodarsko življenje, določati cene izdelkov in višino plač zaposlenih. Določila je, katero tovarno je treba zgraditi. Širitvi jeseniške železarne so se morali umakniti Zoisova graščina na Javorniku, polja na Koroški Beli, stanovanjske hiše na Fužinski in Prešernovi cesti in park Hrenovica.

Jugoslovanske trgovine so bile skromne s tehnično opremo in z živili. Ob koncu Jugoslavije je na Jesenicah prišlo do velikih ekonomskih sprememb. Na Koroški Beli so leta 1987 odprli novo jeklarno, na Jesenicah pa so staro jeklarno in plavže zaprli. 1. junija 1991 pa so odprli nov karavanški cestni predor.

Preimenovanje ulic

Gospodsvetska cesta, danes Cesta maršala Tita na Jesenicah, 1935–1939 (foto: S. Smolej, GMJ)

Cesta maršala Tita velja za največkrat preimenovano ulico na Jesenicah. Današnje poimenovanje je dobila leta 1961, od 1930 do 1941 in od 1945 do 1961 se je imenovala Gospodsvetska cesta, v času 2. svetovne vojne pa Adolf Hitlerstrasse.

Josip Broz Tito

Najpomembnejša politična osebnost povojne Jugoslavije je bil Josip Broz Tito (*7. 5. 1892, Kumrovec, †4. 5. 1980, Ljubljana), komunist, prvoborec NOV, jugoslovanski maršal in politik.

V vseh šolskih razredih in na javnih mestih je morala viseti njegova slika. Po njem so na Jesenicah poimenovali glavno ulico. Po celi državi so tekli štafeto in mu jo predali 25. maja. Še nekaj let po njegovi smrti se je 4. maja ob 15.05 oglasila sirena, ki je naznanila minuto molka. Še danes je po njem poimenovana glavna jeseniška ulica. Imenuje se Cesta maršala Tita. (fototeka GMJ)

ŠOLSTVO

V začetku socialistične Jugoslavije so obstajali domovi igre in dela. V njih so imeli otroci zaposlenih mater varstvo cel teden, tudi ponoči. Sprejemali so šolske in predšolske otroke v starosti od 2. do 15. leta. Čez nekaj let so odprli vrtce, kot jih poznamo še danes.

Na Osnovni šoli Koroška Bela je deloval prvi oddelek za otroke s posebnimi potrebami. Prerasel je v Osnovno šolo Poldeta Stražišarja, ki je sprva imela učilnice po drugih šolah v občini, kasneje pa so ji namenili samostojno stavbo.

Dve šoli v eni stavbi

Leta 1959 so odprli novo šolsko poslopje, v katerem sta dobili prostore Osnovna šola Prežihovega Voranca in Osnovna šola Toneta Čufarja. Slednja je kasneje dobila novo stavbo na Plavžu, ki so jo zgradili s samoprispevkom. Na ta način je bil zgrajen tudi novejši del Osnovne šole Koroška Bela. (fototeka GMJ)

ZDRAVSTVO

Na Jesenicah so bile potrebe po medicinskih sestrah in tehnikih zelo velike, saj so v kraju delovale tri pomembne zdravstvene ustanove: Obratna ambulanta Železarne Jesenice, Zdravstveni dom Jesenice in Splošna bolnišnica Jesenice. V Obratni ambulanti so izvajali preventivne preglede delavcev, nujno medicinsko pomoč ter operacije žrelnice in mandljev.

Zdravstveni dom je deloval v nekdanjem jeseniškem župnišču, od leta 1965 pa je v sedanji stavbi. Nova bolnišnica je bila zgrajena leta 1948. Sprva je imela le interni in kirurški oddelek, kasneje so odpirali nove oddelke in specialistične ambulante.

Odprtje Splošne bolnišnice Jesenice leta 1948 (fototeka GMJ)

ŠPORT

Leta 1957 so jeseniški hokejisti postali prvič državni prvaki. Na vrhu so se obdržali trinajst zaporednih sezon, potem pa so se vrsto let izmenjavali z ljubljansko Olimpijo. Med najboljšimi jeseniškimi hokejisti so bili fantje iz Kurje vasi. Stike z vrhom slovenskega športa so vzdrževali še smučarji, alpinisti, odbojkarji, košarkarji, igralci namiznega tenisa in šahisti.

Ali ste vedeli:
Za jeseniški košarkarski klub je igral nekaj časa najvišji Slovenec Ludvik Bunderla. Visok je bil 214 cm.

Jesenice – kraj, kjer kultura ponovno oživi

Z delom so po letu 1945 začeli, poleg ostalih kulturnikov, tudi jeseniški dramski igralci. Večina igralcev predvojnih jeseniških gledaliških društev se je združila v novoustanovljenem osrednjem Slovenskem ljudskem gledališču, ki se danes imenuje Gledališče Toneta Čufarja.

3. julija 1951 je bil ustanovljen Tehniški muzej Jesenice, ki je deloval do začetka 90. let 20. stoletja, ko ga je Železarna Jesenice, v okviru katere je deloval, zaprla. Njegovo poslanstvo je bilo ohranjanje in predstavljanje železarske dediščine Jesenic z okolico.

Prva razstava Prikaz železarske zgodovine Jesenic z okolico Tehniškega muzeja Jesenice v meščanski šoli na Jesenicah leta 1951. (foto: 1951, GMJ)

OD 1991 DO DANES

INDUSTRIJA

Volja ljudi, izražena na plebiscitu, se je uresničila 25. junija 1991, ko je Slovenija formalno postala neodvisna. Ta dan vsako leto obeležujemo kot dan državnosti. Dva dni kasneje se je z napadom Jugoslovanske ljudske armade začela desetdnevna slovenska osamosvojitvena vojna, v kateri je Slovenija obranila neodvisnost.

Z novo državo sta prišla nov denar in nov ekonomski sistem. Dinarje je bilo treba zamenjati v slovenske tolarje, kasneje pa v evre.

ŠOLSTVO

V novi državi je prišlo do šolskih reform. Osnovnošolsko obveznost so podaljšali na devet let. Jesenice so postale univerzitetno mesto. Leta 2007 so ustanovili Visoko šolo za zdravstveno nego, ki je bila čez devet let povišana v fakulteto. Zdravstveni ustanovi v občini sta še Splošna bolnišnica Jesenice in Zdravstveni dom Jesenice.

Kulturna raznovrstnost Jesenic v 21. stoletju

Danes se jeseniški kulturniki največ ukvarjajo z glasbeno in gledališko dejavnostjo.

Izmed vseh kulturnih produkcij na Jesenicah velja izpostaviti gledališko dejavnost, ki ima glavni motor v Gledališču Toneta Čufarja.

Gledališče Toneta Čufarja

Prva leta po vojni se je imenovalo Slovensko ljudsko gledališče, v sezoni 1947/48 se je preimenovalo v Sindikalno gledališče Jesenice, v sezoni 1950/51 v Mestno gledališče Jesenice in v sezoni 1958/59 v Gledališče Toneta Čufarja Jesenice.

Jeseniški pesnik, pisatelj, dramatik in politični agitator Tone Čufar (1905–1942) (fototeka GMJ)

Panorama Jesenic z Mežakle (foto: S. Kokalj, 2015, GMJ)

Fakulteta za zdravstvo Angele Boškin (fototeka GMJ)

Člani Gledališča Toneta Čufarja v drami Christiane F. - MI, OTROCI S POSTAJE ZOO. Režija in besedilo: Matjaž Koman, GTČ (foto: Iztok Noč, 2014, GTČ)

Leta 1991 je Občina Jesenice ustanovila Muzej jesenice, ki je prevzel zbirke nekdanjega Tehniškega muzeja Železarne Jesenice in vzpostavil strokovno muzejsko delovanje. Leta 2000 se je preimenoval v Gornjesavski muzej Jesenice. Njegovo poslanstvo je skrb za prepoznavanje, ohranjanje, predstavljanje, razumevanje žive ter premične kulturne in naravne dediščine Gornjesavske doline ter železarske in planinske dediščine širšega slovenskega prostora.

Gornjesavski muzej Jesenice ima sedež v Bucelleni-Ruardovi graščini na Stari Savi (foto: S. Kokalj, GMJ)